

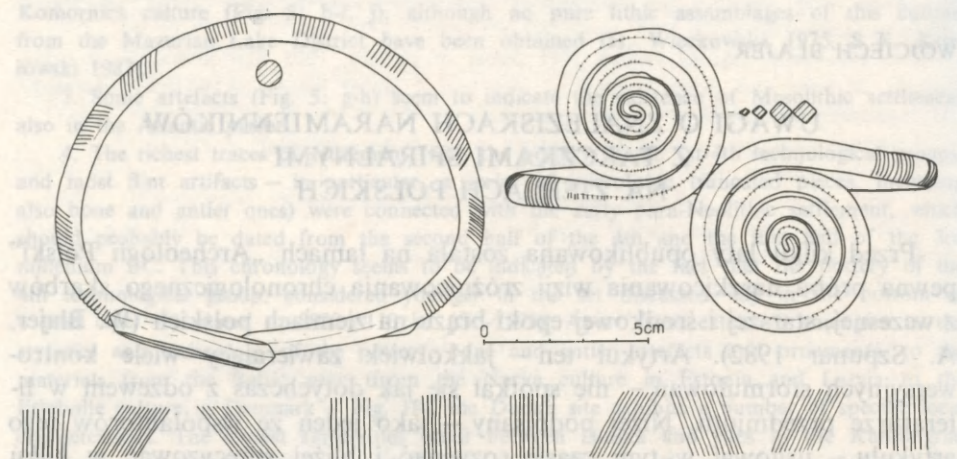
WOJCIECH BLAJER

UWAGI O ZNALEZISKACH NARAMIENNIKÓW Z TARCZKAMI SPIRALNYMI NA ZIEMIACH POLSKICH

Przed kilku laty opublikowana została na łamach „Archeologii Polski” pewna próba naszkicowania wizji zróżnicowania chronologicznego skarbów z wczesnej, starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich (W. Blajer, A. Szpunar 1982). Artykuł ten – jakkolwiek zawierający wiele kontrowersyjnych sformułowań – nie spotkał się jak dotychczas z odzewem w literaturze przedmiotu. Niżej podpisany – jako jeden ze współautorów tego artykułu – usiłował w tym czasie rozwinąć i bliżej sprecyzować w kilku publikacjach wnioski ze studiów nad wybranymi grupami zabytków i zespołów (W. Blajer 1982; W. Blajer 1986). Zbliżone zagadnienia, wiążące się zwłaszcza z problematyką tzw. garniturów, podjęte zostały ostatnio w pracy J. Dąbrowskiego, dotyczącej starszego okresu epoki brązu i zwracającej uwagę nie na czasowe, lecz na przestrzenne zróżnicowanie analizowanych zjawisk (J. Dąbrowski 1985). Podstawa dla ewentualnych bardziej szczegółowych studiów została znacznie poszerzona dzięki niektórym wydanym w serii „Prähistorische Bronzefunde” pracom zawierającym bardzo bogaty materiał ilustracyjny (M. Gedl 1983; W. Blajer 1984; R. Essen 1985).

W tej sytuacji wydaje się uzasadnione poświęcić jeszcze nieco uwagi tak atrakcyjnej grupie ozdób brązowych, jaką stanowią naramienniki z tarczkami spiralnymi. Naramienniki te, oraz pochodzące od nich formy nagolenników, należą do ozdób często spotykanych w kulturach mogiłowych i wczesnych fazach kultur pól popielnicowych Europy Środkowej. Grupują się zwłaszcza w trzech strefach: w środkowo-zachodnich Niemczech, w Meklemburgii i na terenie Polski (A. Gardawski i K. Wesołowski 1956; I. Richter 1970; H. Schubart 1972). Natomiast występujące licznie w Kotlinie Karpackiej formy z tarczkami nierównej wielkości wydają się mieć odrębną genezę i odmienny rozwój (T. Bader 1972). Zabytki z obszaru Polski były kilkakrotnie przedmiotem zestawień, bądź też uogólniających rozważań (J. Żurowski 1922; B. Kostrzewski 1949, s. 259, 264, 285-287; J. Kostrzewski, A. Niesiołowska 1949; A. Gardawski i K. Wesołowski 1956; W. Sarnowska 1971; M. Gedl 1975; s. 40-42; W. Blajer 1982), a ostatnio także te-

matem szerszego opracowania (W. Blajer 1984). Jednak i tę ostatnią publikację można by już dziś nieco uzupełnić. Pewnemu poszerzeniu uległa bowiem baza źródłowa¹ i możliwe stało się spojrzenie na tę problematykę z nieco innej perspektywy. Należy też przyznać, że w świetle nowych odkryć – terenowych i archiwalnych – potwierdzają się w zasadzie propozycje syntetyzujących ujęć sprzed kilku lat (ryc. 1 i 2).

Ryc. 1. Naramiennik z tarczkami spiralnymi z miejscowości nieznannej na Podolu. Zbiory Muzeum Archeologicznego w Krakowie

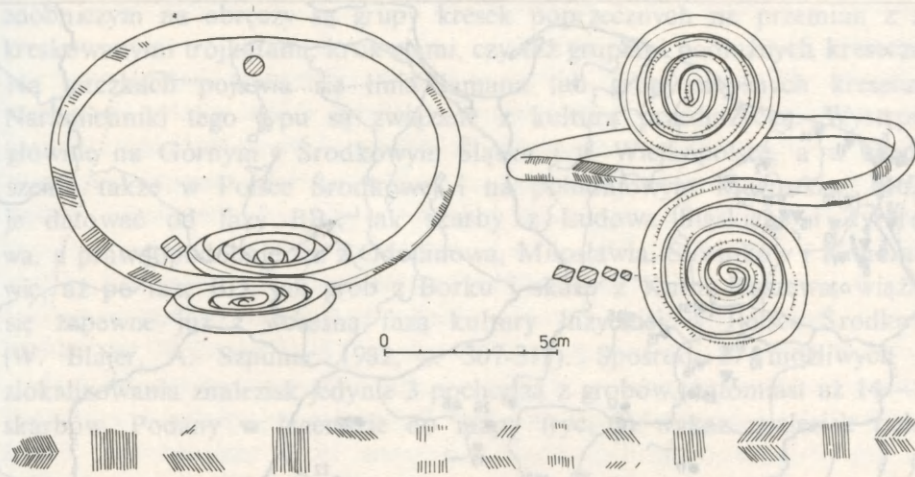
Rys. U. Socha.

Abb. 1. Armband mit Spiralscheiben aus unbekanntem Fundort in Podolien. Sammlungen des Archäologischen Museums in Krakow

gez. von U. Socha

W świetle aktualnych ustaleń stwierdzić można, że ozdoby omawianego rodzaju pojawiły się w fazach BA₂ i BA₃ (pod koniec I i na przełomie I i II okresu epoki brązu) na terenach położonych w dorzeczu górnego Renu i Dunaju w środowisku kultury Straubing i jej grup peryferyjnych (H. Müller-Karpe 1980, tabl. 310: F 9, tabl. 312: H 9, tabl. 313: 34-35; K. Pászthory 1985, s. 23-24). Były to początkowo proste, nie zdobione

¹ Nowe opublikowane odkrycia naramienników z tarczkami spiralnymi to znalezisko luźne z Milicza, woj. Wrocław (D. Wojciechowska 1984) i bardzo interesujące materiały z cmentarzyska w Borku, woj. Kalisz (L. Ziąbka 1987). Miałem też ostatnio możliwość ponownego przejrzania zbiorów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, gdzie przechowywane są ocalałe zabytki z grobu w Pożarowie, woj. Piła, oraz zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie, gdzie znajdują się niektóre materiały z cmentarzyska w Brzeźniaku, woj. Szczecin. Korzystałem także z zasobów archiwalnych kilku instytucji, skąd mogłem zaczerpnąć dane dla szeregu nie znanych mi wcześniej znalezisk, jak: Sulice, Laskowo i Letnin, woj. Szczecin (Arch. Szczecin), miejscowość nieznaną z okolic Pakości i Kościelec, woj. Bydgoszcz (Arch. J. Kostrzewskiego), oraz Krzeczyn, woj. Wrocław (Arch. Wrocław).

Ryc. 2. Naramiennik z tarczkami spiralnymi z miejscowości nieznannej na Litwie. Zbiory Naukowe Instytutu Archeologii UJ w Krakowie

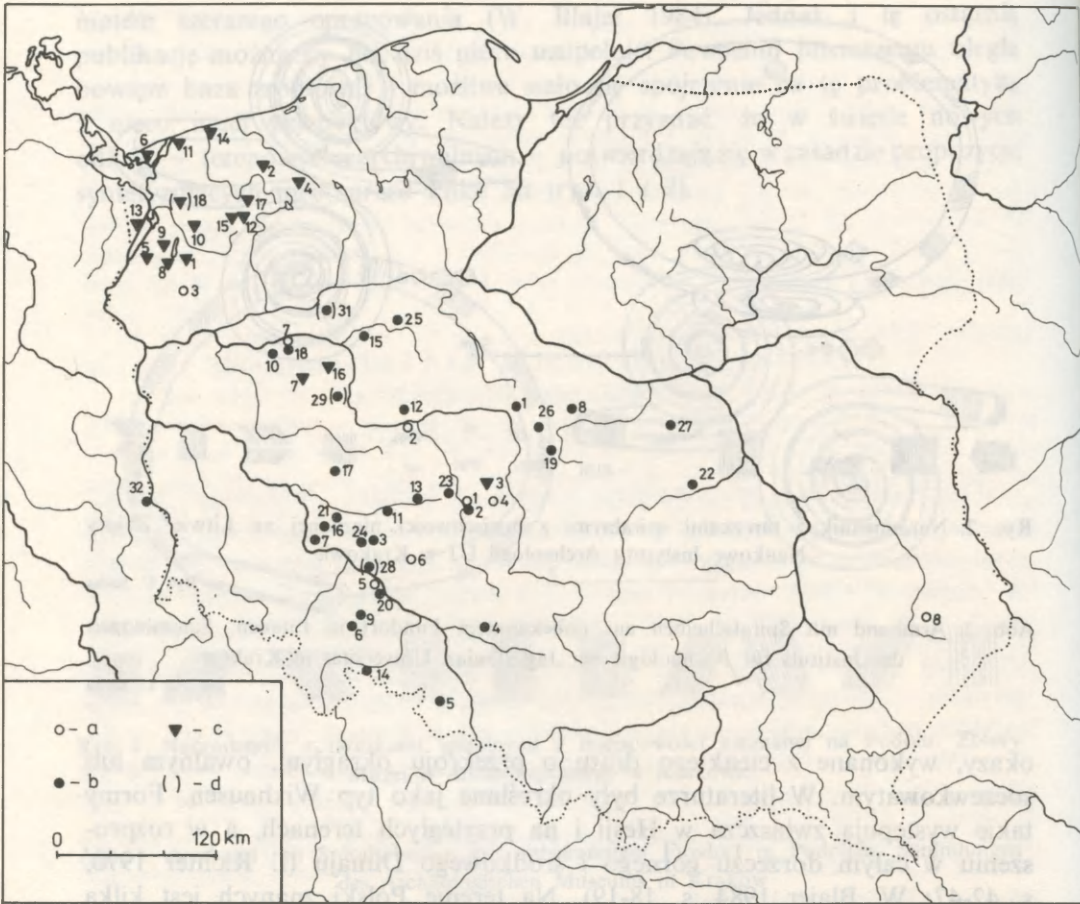
Rys. U. Socha

Abb. 2. Armband mit Spiralscheiben aus unbekanntem Fundort in Litauen. Sammlungen des Instituts für Archäologie der Jagiellonian Universität in Kraków

gez. von U. Socha

okazy, wykonane z cienkiego drutu o przekroju okrągłym, owalnym lub soczewkowatym. W literaturze były określane jako typ Wixhausen. Formy takie występują zwłaszcza w Hesji i na przyległych terenach, a w rozproszeniu w całym dorzeczu górnego i środkowego Dunaju (I. Richter 1970, s. 42-47; W. Blajer 1984, s. 18-19). Na terenie Polski znanych jest kilka znalezisk tego typu (ryc. 3: a). Można je stwierdzić w fazie BB₁ (początek II okresu epoki brązu) w skarbie z Lgowa (W. Blajer, A. Szpunar 1982, s. 303-304) oraz w fazie BB₂ (BC₁), jak ma to miejsce w wypadku grobów z Borku i Marcinkowic. Trudno na razie zaproponować górną datę, lecz zapewne trzeba brać pod uwagę także fazę BC (BC₂) ze względu na wystąpienie w skarbie z Lipian sztyletu datowanego w dość szerokim przedziale czasu (M. Gedl 1980, s. 46-48). Jakkolwiek rozrzut terytorialny jest dość znaczny, to zauważyć można pewną koncentrację na obszarze północnej części Śląska Środkowego i południowo-wschodniej części Wielkopolski. Interesujące, że spośród 8 dających się zlokalizować znalezisk aż 5 stanowią groby, a tylko 2 są skarbami.

Jest prawdopodobne, że właśnie proste formy typu Wixhausen dały początek innym, na ogół zdobionym odmianom i typom, które rozwinęły się w różnych grupach kultur mogiłowych. Dla obszarów w dorzeczu Odry charakterystyczne są zwłaszcza naramienniki typu Miłosław (ryc. 3:b). Przekrój drutu w obręczy jest tu okrągły, D-kształtny lub nerkowaty, zaś w tarczkach – okrągły, owalny lub nerkowaty. Najczęstszym motywem

Ryc. 3. Mapa występowania naramienników z tarczками spiralnymi z okrągłego drutu:

a – typ Wixhausen: 1. Borek, gm. Godziesze Wielkie, woj. Kalisz, st. 1, grób 13, 1 egz.; 2. Lgów, gm. Żerków, woj. Kalisz, st. 3, skarb. 2 egz.; 3. Lipiany, woj. Szczecin, skarb. 1 egz.; 4. Łubna, gm. Błaszki, woj. Sieradz, st. 1, kurh. 9, grób 1, 1 egz. (miniatura); 5. Marcinkowice, gm. Olawa, woj. Wrocław, st. 7, grób 3 (lub grób 1/1941), 1 egz.; 6. Obrót, gm. Oleśnica, woj. Wrocław, kurh. 2, 1 egz.; 7. Pożarowo, gm. Wronki, woj. Piła, grób. 1 egz. (?); 8. Topornica, gm. i woj. Zamość, luźny (?), 1 egz.; 9-10. Miejscowości nieznanne (pominięte na mapie); b – typ Miłosław: 1. Barłogi, gm. Grzegorzew, woj. Konin, skarb. (?), 1 lub 2 egz.; 2. Borek, gm. Godziesze Wielkie, woj. Kalisz, st. 1, grób 2, 2 egz.; 3. Cerekwica, gm. Trzebnica, woj. Wrocław, luźny (?), 1 egz.; 4. Dobrodzień, woj. Częstochowa, skarb. 2 egz.; 5. Grobniki, gm. Głubczyce, woj. Opole, skarb. 2 egz.; 6. Kondratowice, gm. Łagiewniki, woj. Wrocław, skarb. 4 egz.; 7. Krzydlina Mała, gm. Wołów, woj. Wrocław, skarb. (?), 1 egz.; 8. Kutno-Raszew, woj. Płock, skarb. 2 egz.; 9. Ludów Śląski, gm. Borów, woj. Wrocław, skarb. 2 egz.; 10. Lutomek, gm. Sieraków, woj. Poznań, skarb. 2 egz.; 11. Milicz, woj. Wrocław, luźny, 1 egz.; 12. Miłosław, woj. Poznań, skarb. 2 egz.; 13. Odolanów, woj. Kalisz, skarb. 2 egz.; 14. Otmuchów, woj. Opole, luźny, 1 egz.; 15. Owce Głowy, gm. Rogoźno, woj. Piła, luźny, 1 egz.; 16. Pełczyn, gm. Wołów, woj. Wrocław, luźny, 1 egz.; 17. Poniec, woj. Leszno, skarb. 3 egz.; 18. Pożarowo, gm. Wronki, woj. Piła, grób, 2 egz.; 19. Psary, gm. Dalików, woj. Sieradz, luźny, 1 egz.; 20. Stanowice, gm. Olawa, woj. Wrocław, luźny (?), 1 egz.; 21. Staszowice, gm. Wińsko, woj. Wrocław, st. 2, grób, 1 egz.; 22. Ślepowola, gm. Mogielnica, woj. Radom, luźny, 1 egz.; 23. Śliwniki, gm. Nowe Skalmierzyce, woj. Kalisz, skarb. 3 egz.; 24. Trzebnica, woj. Wrocław, skarb. (?), 2 egz.; 25. Wiśniewko, gm. Damasławek, woj. Piła, luźny, 1 egz.; 26. Zimne, gm. Świnice Warckie, woj. Konin, skarb. 2 egz.; 27. Żyrardów, woj. Skierniewice, skarb. 1 egz.; 28. Miejscowość nieznaną ze Śląska, luźny (?), 1 egz.; 29. Miejscowość nieznaną z Wielkopolski, skarb. 2 egz.; 30. Miejscowość nieznaną (pominięta na mapie); 31. Miejscowość nieznaną z dawnego pow. Czarnków, luźny (?), 1 egz.; 32. Muskau, Kr. Weisswasser, NRD, luźny, 1 egz.; c – typ Czernice: 1. Czernice, gm. Pyrzyce, woj. Szczecin, skarb. 2 egz.; 2. Dąbrowa Białogardzka, gm. Świdwin, woj. Koszalin, grób, 1 egz.; 4. Kołacz, gm. Polczyn-Zdrój, woj. Koszalin, grób, 2 egz.; 5. Mielenko, gm. Gryfino, woj. Szczecin, skarb. 2 egz.; 6. Międzyzdroje, woj. Szczecin, skarb. 6 (lub więcej) egz.; 7. Niewierz, gm. Duszniki, woj. Poznań, skarb. 2 egz.; 8. Stare Chrapowo,

zdobniczym na obręczy są grupy kresek poprzecznych na przemian z zakreskowanymi trójkątami, krokwiemi, czy też grupami podłużnych kreseczek. Na tarczach pojawia się linia łamana lub grupy skośnych kreseczek. Naramienniki tego typu są związane z kulturą przedłużycką. Występują głównie na Górnym i Środkowym Śląsku i w Wielkopolsce, a w rozproszeniu także w Polsce Środkowej i na południowym Mazowszu. Można je datować od fazy BB₂, jak skarby z Ludowa Śląskiego i Żyrardowa, a prawdopodobnie też z Odolanowa, Miłosława, Śliwników i Kondratowic, aż po fazę BD, jak grób z Borku i skarb z Kutna-Raszewa, wiążący się zapewne już z wczesną fazą kultury lużyckiej w Polsce Środkowej (W. Blajer, A. Szpunar 1982, s. 307-311). Spośród 27 możliwych do zlokalizowania znalezisk jedynie 3 pochodzą z grobów, natomiast aż 14 – ze skarbów. Podany w legendzie do mapy (ryc. 3) wykaz znalezisk należy

gm. Bielice, woj. Szczecin, st. 2, skarb, 2 egz.; 9. Stare Czarnowo, woj. Szczecin, luźny lub skarb, 1 egz.; 10. Storkówko, gm. Stara Dąbrowa, woj. Szczecin, luźny, 1 egz.; 11. Strzeżewko, gm. Kamień Pomorski, woj. Szczecin, skarb, 2 egz.; 12. Sulice, gm. Węgorzyno, woj. Szczecin, luźny, 1 egz.; 13. Szczecin, grób, 2 egz.; 14. Trzebiatów, woj. Szczecin, grób (?), 1 egz.; 15. Węgorzyno, woj. Szczecin, skarb lub grób, 2 egz.; 16. Witoldzin, gm. Szamotuły, woj. Poznań, skarb, 2 egz.; 17. Wysiedle, gm. Łobez, woj. Szczecin, grób, 2 egz.; 18. Miejscowość nieznaną z Pomorza (?), luźny (?), 1 egz.; d – znaleziska o niepewnej lokalizacji. Według W. Blajera (1984, tabl. 74-75, tabl. 77 A, tabl. 78 A)

Abb. 3. Karte von Auftreten der Armringe mit Spiralscheiben aus Runddraht:

a – Typus Wixhausen: 1. Borek, Gde. Godziesze Wielkie, Woiw. Kalisz, Fundst. 1, Grab 13, 1 Exemplar; 2. Łgów, Gde. Żerków, Woiw. Kalisz, Fundst. 3, Depot. 2 Exemplare; 3. Lipiany, Woiw. Szczecin, Depot. 1 Exemplar; 4. Łubna, Gde. Blaszkki, Woiw. Sieradz, Fundst. 1, Hügelgrab 9, Grab 1, 1 Exemplar (Miniatur); 5. Marcinkowice, Gde. Olawa, Woiw. Wrocław, Fundst. 7, Grab 3 (oder Grab 1/1941), 1 Exemplar; 6. Obrót, Gde. Oleśnica, Woiw. Wrocław, Hügelgrab 2, 1 Exemplar; 7. Pożarowo, Gde. Wronki, Woiw. Piła, Grab. 1 Exemplar (?); 8. Topornica, Gde. und Woiw. Zamość, Einzelfund (?), 1 Exemplar; 9-10. Unbekannte Fundorte (auf der Karte nicht markiert); b – Typus Miłosław: 1. Barłogi, Gde. Grzegorzew, Woiw. Konin, Depot (?), 1 oder 2 Exemplare; 2. Borek, Gde. Godziesze Wielkie, Woiw. Kalisz, Fundst. 1, Grab 2, 2 Exemplare; 3. Cerekwica, Gde. Trzebnica, Woiw. Wrocław, Einzelfund (?), 1 Exemplar; 4. Dobrodzień, Woiw. Częstochowa, Depot. 2 Exemplare; 5. Grobniiki, Gde. Głubczyce, Woiw. Opole, Depot. 2 Exemplare; 6. Kondratowice, Gde. Łagiewniki, Woiw. Wrocław, Depot. 4 Exemplare; 7. Krzydłina Mała, Gde. Wołów, Woiw. Wrocław, Depot (?), 1 Exemplar; 8. Kutno-Raszew, Woiw. Płock, Depot. 2 Exemplare; 9. Ludów Śląski, Gde. Borów, Woiw. Wrocław, Depot. 2 Exemplare; 10. Lutomek, Gde. Sieraków, Woiw. Poznań, Depot. 2 Exemplare; 11. Milicz, Woiw. Wrocław, Einzelfund. 1 Exemplar; 12. Miłosław, Woiw. Poznań, Depot. 2 Exemplare; 13. Odolanów, Woiw. Kalisz, Depot. 2 Exemplare; 14. Otmuchów, Woiw. Opole, Einzelfund, 1 Exemplar; 15. Owczce Głowy, Gde. Rogoźno, Woiw. Piła, Einzelfund, 1 Exemplar; 16. Pelczyn, Gde. Wołów, Woiw. Wrocław, Einzelfund, 1 Exemplar; 17. Poniec, Woiw. Leszno, Depot. 3 Exemplare; 18. Pożarowo, Gde. Wronki, Woiw. Piła, Grab, 2 Exemplare; 19. Psary, Gde. Dalików, Woiw. Sieradz, Einzelfund. 1 Exemplar; 20. Stanowice, Gde. Olawa, Woiw. Wrocław, Einzelfund (?), 1 Exemplar; 21. Staszowice, Gde. Wińsko, Woiw. Wrocław, Fundst. 2, Grab, 1 Exemplar; 22. Ślepowola, Gde. Mogielnica, Woiw. Radom, Einzelfund, 1 Exemplar; 23. Śliwniki, Gde. Nowe Skalmierzyce, Woiw. Kalisz, Depot. 3 Exemplare; 24. Trzebnica, Woiw. Wrocław, Depot (?), 2 Exemplare; 25. Wiśniewko, Gde. Domasławek, Woiw. Piła, Einzelfund, 1 Exemplar; 26. Zimne, Gde. Świnice Warckie, Woiw. Konin, Depot. 2 Exemplare; 27. Żyrardów, Woiw. Skierniewice, Depot. 1 Exemplar; 28. unbekannter Fundort in Schlesien, Einzelfund (?), 1 Exemplar; 29. unbekannter Fundort aus Grosspolen, Depot. 2 Exemplare; 30. unbekannter Fundort (auf der Karte nicht markiert); 31. unbekannter Fundort aus dem ehemaligen Kreis Czarnków, Eimelfund (?), 1 Exemplar; 32. Muskau, Kr. Weisswasser, DDR, Einzelfund (?), 1 Exemplar wahrscheinlich diesem Typus angehörend; c – Typus Czernice, 1. Czernice, Gde. Pyrzyce, Woiw. Szczecin, Depot. 2 Exemplare; 2. Dąbrowa Białogardzka, Gde. Świdwin, Woiw. Koszalin, Grab. 1 Exemplar; 4. Kołacz, Gde. Połczyn-Zdrój, Woiw. Koszalin, Grab. 2 Exemplare; 5. Mielenko, Gde. Gryfino, Woiw. Szczecin, Depot. 2 Exemplare; 6. Międzyzdroje, Woiw. Szczecin, Depot. 6 (oder mehr) Exemplare; 7. Niewierz, Gde. Duszniki, Woiw. Poznań, Depot. 2 Exemplare; 8. Stare Chrapowo, Gde. Bielice, Woiw. Szczecin, Fundst. 2, Depot. 2 Exemplare; 9. Stare Czarnowo, Woiw. Szczecin, Einzelfund oder Depot, 1 Exemplar; 10. Storkówko, Gde. Stara Dąbrowa, Woiw. Szczecin, Einzelfund, 1 Exemplar; 11. Strzeżewko, Gde. Kamień Pomorski, Woiw. Szczecin, Depot. 2 Exemplare; 12. Sulice, Gde. Węgorzyno, Woiw. Szczecin, Einzelfund, 1 Exemplar; 13. Szczecin, Grab. 2 Exemplare; 14. Trzebiatów, Woiw. Szczecin, Grab (?), 1 Exemplar; 15. Węgorzyno, Woiw. Szczecin, Depot oder Grab. 2 Exemplare; 16. Witoldzin, Gde. Szamotuły, Woiw. Poznań, Depot. 2 Exemplare; 17. Wysiedle, Gde. Łobez, Woiw. Szczecin, Grab. 2 Exemplare; 18. unbekannter Fundort aus Pommern (?), Einzelfund (?), 1 Exemplar; d – Funde mit unsicherer Ortsbestimmung. Nach W. Blajer (1984, Taf. 74-75, Taf. 77 A, Taf. 78 A)

uzupełnić o naramiennik z miejscowości nieznaney z okolic Pakości, woj. Bydgoszcz (Arch. J. Kostrzewskiego).

Bardzo zbliżony do typu Miłosław jest typ Czernice, charakterystyczny dla obszarów Pomorza Zachodniego (ryc. 3:c). Różni się on zwłaszcza większą ilością zwojów w tarczach, a późny wariant ma nieco większe tarczki i odmienny układ ornamentu na obręczy. Naramienniki tego typu wiązać należy z grupą ostrowicką kultury mogiłowej². Datowanie można sugerować w ramach faz BB₂ – HaA₁, względnie od rozwiniętego II okresu (IIb) do późnego III okresu (IIIb) epoki brązu. Najstarszy wydaje się być grób z Wysiedla, a także skarby z Czernic i Międzyzdrojów, natomiast najpóźniejszy jest grób ze Szczecina (W. Blajer 1982, s. 64-68). Zamieszczony przy mapie (ryc. 3) wykaz znalezisk można uzupełnić o fragmenty pochodzące z grobów w Laskowie, gm. Przelewice, woj. Szczecin i w Letnie, gm. Pyrzyce, woj. Szczecin (K. Kersten 1958, tabl. 65 ryc. 634:d oraz tabl. 67 ryc. 653:i3; Arch. Szczecin). Wśród 19 dających się zlokalizować znalezisk prawdopodobnie 7 pochodzi z grobów, a 9 – ze skarbów.

Jednocześnie z naramiennikami typu Miłosław wchodzą w użycie podobne formy, różniące się jedynie drutem czworokątnym w tarczach. Cecha ta traktowana była w literaturze przedmiotu jako wyznacznik późniejszej pozycji chronologicznej, co jednak w świetle nowszych znalezisk nie wytrzymuje krytyki. Znaleziska te można określać jako typ Miechowice. Mają one dłuższy okres użytkowania występując od fazy BB₂ – jak świadczą skarby z Odolanowa i Żyrardowa – zapewne aż po fazę HaA₂, czego dowodem zdaje się być skarb z Pawłowic Namysłowskich (W. A. von Brunn 1968, s. 105-106). Przy tym większość pochodzi prawdopodobnie rzeczywiście z faz BD – HaA₁, odpowiadających III okresowi epoki brązu (W. Blajer 1984, s. 36-42). Późne datowanie szeregu znalezisk, obecność nieco odmiennej ornamentyki na obręczach (grupy kątów wsuwanych, grupy ukośnych kresek, skośne krzyże) i większa różnorodność przekrojów obręczy (tendencja do zmniejszenia masywności pręta, pojawienie się wąskich nerkowatych przekrojów) świadczą o związkach młodszych wariantów typu Miechowice także z wczesnymi fazami kultury łużyckiej. Możliwy, choć dyskusyjny, jest związek niektórych skarbów – jak np. Miechowice i Turowo – z późną fazą kultury trzcinieckiej. Należy zwrócić uwagę na rozprzestrzenienie tego

² Używam nazwy „grupa ostrowicka” na określenie lokalnej zachodniopomorskiej grupy kulturowej (J. Dąbrowski 1985, s. 144-146), mającej pewne związki z kręgiem mogiłowym. Nazwę taką – w nawiązaniu do cmentarzyska w Trzebiatowie-Ostrowicach, woj. Szczecin – zaproponował prof. dr Marek Gedl w referacie wygłoszonym na konferencji poświęconej kulturze łużyckiej na Pomorzu (Słupsk, wrzesień 1985).

³ Stosowanie określeń faz chronologicznych systemu P. Reineckego dla terenów Pomorza Zachodniego wydaje się uzasadnione tylko dla II okresu epoki brązu, odpowiadającego fazom BB – BC. Natomiast dalszy rozwój kulturowy tego regionu charakteryzuje się osłabieniem związków z południem. W tej sytuacji należy raczej stosować system O. Monteliusa lub określenia odcinków chronologicznych bazujące na tym systemie.

typu, który koncentruje się na Kujawach i w Polsce Środkowej, czyli w tzw. strefie przemieszania kultury przedłużyckiej i trzcinieckiej. Brak go natomiast w środkowej i zachodniej Wielkopolsce. W rozproszeniu dociera do Małopolski i na Śląsk, pojedyncze egzemplarze trafiają także na Ukrainę, Białoruś i Litwę. Należy wreszcie wspomnieć o podobnych okazach występujących w północnej Jugosławii. Spośród 32 znalezisk, które można zlokalizować na terenie Polski, tylko 1 pochodzi z grobu, natomiast aż 26 – ze skarbów (ryc. 4:a).

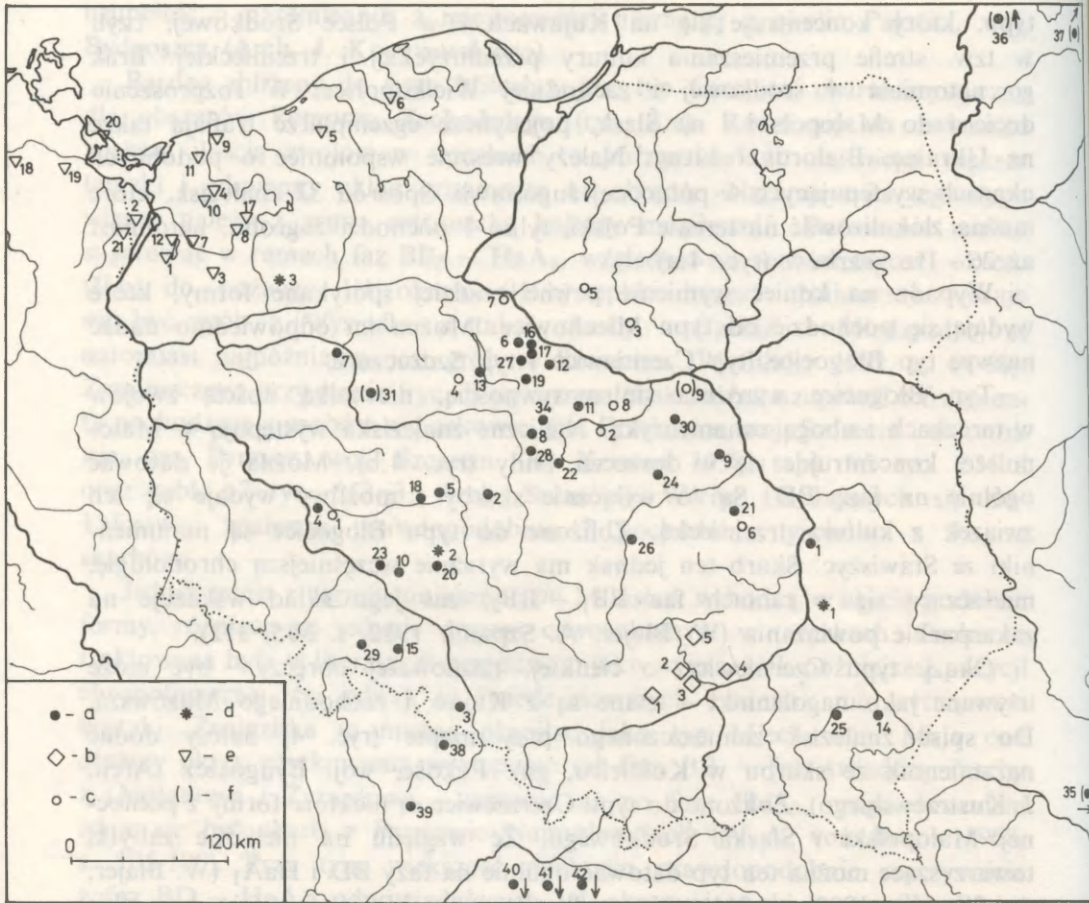
Wypada na koniec wymienić pewne rzadziej spotykane formy, które wydają się pochodzić od typu Miechowice. Można im odpowiednio nadać nazwy: typ Błogocice, typ Czerniewice i typ Szczuczarz.

Typ Błogocice wyróżnia się masywnością, niewielką ilością zwojów w tarczках i ubogą ornamentyką. Nieliczne znaleziska występują w Małopolsce, koncentrując się w dorzeczu Nidy (ryc. 4:b). Można je datować ogólnie na fazę BD. Są to wyłącznie skarby i możliwy wydaje się ich związek z kulturą trzciniecką. Zbliżone do typu Błogocice są naramienniki ze Stawiszyc. Skarb ten jednak ma wyraźnie wcześniejszą chronologię, mieszczącą się w ramach faz BB – BB₂, zaś jego skład wskazuje na zakarpackie powiązania (W. Blajer, A. Szpunar 1982, s. 305, 312).

Okazy typu Czerniewice, o cienkiej, taśmowatej obręczy – być może używane jako nagolenniki – znane są z Kujaw i zachodniego Mazowsza. Do spisu znalezisk zamieszczonego przy mapie (ryc. 4) należy dodać naramiennik ze skarbu w Kościelcu, gm. Pakość, woj. Bydgoszcz (Arch. J. Kostrzewskiego). Zbliżone do typu Czerniewice są niektóre formy z północnej Małopolski i Śląska Środkowego. Ze względu na nieliczne zabytki towarzyszące można ten typ datować ogólnie na fazy BD i HaA₁ (W. Blajer, A. Szpunar 1982, s. 311). Na podkreślenie zasługuje fakt, że wszystkie okazy pochodzą ze skarbów (ryc. 4:c).

Niezwykle rzadkie i oryginalne są naramienniki typu Szczuczarz (ryc. 4:d), które mają czworokątny przekrój drutu zarówno w obręczy, jak i w tarczках. Ze względu na wystąpienie takiego okazu w skarbie z Pawłowic Namysłowskich można sugerować dość późne datowanie: fazę HaA₂. Uwaga ta nie dotyczy grobu z Kosina, gdzie nie zdobiony okaz z cienkiego czworokątnego drutu, który wystąpił z ceramiką kultury trzcinieckiej, trzeba raczej uznać za odmianę prostej formy typu Wixhausen.

Na Pomorzu Zachodnim z naramienników typu Czernice wykształciła się grupa ozdób o taśmowatej obręczy i dużych wielozwojowych tarczках z drutu o przekroju czworokątnym lub soczewkowatym. Można je określać jako typ Wierzbiczin i datować na III okres, a przypuszczalnie także na początki IV okresu epoki brązu. Ze względu na lekko trójkątny zarys obręczy wolno przyjąć, że były to nagolenniki, stanowiące przewodni typ młodszej fazy grupy ostrowickiej. Spośród 15 znalezisk zlokalizowanych na ziemiach polskich 8 to groby, zaś 5 – skarby. Poza granicami Polski typ ten występuje na Pomorzu Zaodrzańskim (ryc. 4:e), a pojedynczo

Ryc. 4. Mapa występowania naramienników i nagolenników z tarczkami spiralnymi z drutu czworokątnego lub soczewkowatego:

a – typ Miechowice: 1. Dratów, gm. Wilków, woj. Lublin, st. 3, skarb. 8 egz.; 2. Gzików (?), gm. Błaszki, woj. Sieradz, skarb (?), 1 egz.; 3. Jastrzębie, gm. Rudnik, woj. Katowice, skarb. 2 egz.; 4. Jemielno, woj. Leszno, skarb. 1 egz.; 5. Kąkolewo, gm. Ostrów Wielkopolski, woj. Kalisz, luźny, 1 egz.; 6. Kościelna Wieś, gm. Osiecin, woj. Włocławek, skarb. 2 egz.; 7. Kowalewko, gm. Oborniki, woj. Poznań, skarb (?), 2 egz.; 8. Kraski, gm. Świnice Warckie, woj. Konin, skarb. 2 egz.; 9. Krobów, gm. Grójec, woj. Radom, skarb. 6 egz.; 10. Krzczyn, gm. Oleśnica, woj. Wrocław, luźny, 1 egz.; 11. Kutno-Raszew, woj. Płock, skarb. 2 egz.; 12. Kuźnice, gm. Chocień, woj. Włocławek, skarb. 4 egz.; 13. Łuszczewo, gm. Skulsk, woj. Konin, skarb (?), 2 egz.; 14. Maćkówka, gm. Zarzecze, woj. Przemyśl, skarb. 2 egz.; 15. Makowice, gm. Skoroszyce, woj. Opole, grób, 2 egz.; 16. Miechowice, gm. Brześć Kujawski, woj. Włocławek, st. 1, skarby (skarb I: 2 egz., skarb II: 2 egz.); 17. Miechowice, gm. Brześć Kujawski, woj. Włocławek, st. 2, luźny, 1 egz.; 18. Odolanów, woj. Kalisz, skarb. 2 egz.; 19. Pasieka, gm. Izbica Kujawska, woj. Włocławek, skarb. 2 egz.; 20. Pawłowice Namysłowskie, gm. Namysłów, woj. Opole, skarb. 2-5 egz.; 21. Piastów, gm. Jedlińsk, woj. Radom, skarb. 6 egz.; 22. Prawce, gm. Aleksandrów Łódzki, woj. Łódź, skarb. 2 egz.; 23. Prusowice, gm. Długoleka, woj. Wrocław, skarb (?), 2 egz.; 24. Rawa Mazowiecka, woj. Skierniewice, skarb. 2 egz.; 25. Rzeszów, skarb. 1 egz.; 26. Sulejów-Podklasztorze, woj. Piotrków Trybunalski, st. 1, luźny, 1 egz.; 27. Turowo, gm. Lubraniec, woj. Włocławek, skarb. 2 egz.; 28. Ułany, gm. Poddębice, woj. Sieradz, skarb. 1 egz.; 29. Ziębice, woj. Wałbrzych, luźny (?), 1 egz.; 30. Żyrardów, woj. Skierniewice, skarb. 4 egz.; 31. Miejscowość nieznaną z Wielkopolski, skarb. 3 egz.; 32-33. Miejscowości nieznanne (pominięte na mapie); 34. Nagórki, gm. Grabów, woj. Konin, skarb. 1 egz. (zachowana tarczka); 35. Miejscowość nieznaną z Małopolski lub Podola, skarb (?), 2 egz.; 36. Miejscowość nieznaną z Litwy, skarb (?), 2 egz.; 37. Miejscowość nieznaną z dawnej guberni Witebsk, luźny (?), 1 egz.; 38. Podoly-Bohušovice, okr. Opava, Czechosłowacja, skarb. 5 egz.; 39. Přestavky, okr. Píseň, Czechosłowacja, skarb. 2 egz.; 40. Lovas, sada kotar Vinkovci; 41. Otok, sada kotar Vinkovci; 42. Mandelos, Vojvodina (wszystkie 3 ostatnio wymienione skarby z terenu Jugosławii znajdują się poza zasięgiem mapy); b – typ Błogocice i formy zbliżone: 1. Błogocice, gm. Radziemiце, woj. Kraków, skarb. 5 egz.; 2. Mękarzowice, gm. Czarnocin, woj. Kielce, skarb. 2 egz.; 3. Stawiszyc, gm. Złota, woj. Kielce, skarb. 3 egz.; 4. Wójciza, gm. Pacanów, woj. Kielce, skarb. 2 egz.; 5. Żydów (Wola Żydowska),

gm. Kije, woj. Kielce, skarb, 2 egz.; c – typ Czerniewice i formy zbliżone: 1. Białawy, gm. Wińsko, woj. Wrocław, skarb, 2 egz.; 2. Borówek, gm. Bielawy, woj. Skierniewice, skarb, 2 egz.; 3. Cieszewko, gm. Drobin, woj. Płock, skarb, 2 egz.; 4. Kaliska, gm. Wilczyn, woj. Konin, skarb, 4 egz.; 5. Karbowizna, gm. Rogowo, woj. Wrocław, skarb, 2 egz.; 6. Radom-Karsk, skarb, 2 egz.; 7. Toruń-Czerniewice, skarb, 2 egz.; 8. Żłaków Borowy, gm. Zduny, woj. Skierniewice, skarb, 2 egz.; 9. Miejscowość nieznaną z Mazowsza, luźny (?), 1 egz.; d – typ Szczuczarsz i formy zbliżone: 1. Kosin, gm. Annapol, woj. Tarnobrzeg, grób, 1 egz.; 2. Pawłowice Namysłowskie, gm. Namysłów, woj. Opole, skarb, 1-4 egz.; 3. Szczuczarsz, gm. Człopa, woj. Piła, luźny (?), 1 egz.; e – typ Wierzbiczin: 1. Dębina, gm. Stare Czarnowo, woj. Szczecin, luźny, 1 egz.; 2. Dobra, woj. Szczecin, skarb, 2 egz.; 3. Lubiana, gm. Pelczyce, woj. Gorzów Wielkopolski, grób, 2 egz.; 4. Moldawin, gm. Radowo Małe, woj. Szczecin, skarb, 4 egz.; 5. Naclaw, gm. Polanów, woj. Koszalin, skarb, 2 egz.; 6. Podole Małe, gm. Dębica Kaszubska, woj. Słupsk, st. 1. grób (?), 1-2 egz.; 7. Stargard, woj. Szczecin, skarb (?), 2 egz.; 8. Storkowo, gm. Insko, woj. Szczecin, grób (?), 2 egz.; 9. Trzebiatów-Ostrowice, woj. Szczecin, groby (grób I: 2 egz., grób II: 2 egz., grób III: 2 egz.); 10. Wierzbiczin, gm. Nowogard, woj. Szczecin, skarb, 1 egz.; 11. Wolczyń, gm. Gryfice, woj. Szczecin, luźny, 1 egz.; 12. Żelewo, gm. Stare Czarnowo, woj. Szczecin, grób, 2 egz.; 13-16. Miejscowości nieznaną z Pomorza (pominęte na mapie); 17. Brzeźniak, gm. Węgorzyno, woj. Szczecin, grób, 1 egz. (zachowany fragment tarczki); 18. Schwichtenberg, Kr. Demmin, grób (?), 2 egz.; 19. Spantekow, Kr. Anklam, grób, 1 egz.; 20. Uckeritz, Kr. Wolgast, skarb, 2 egz.; 21. Schwennenz, Kr. Pasewalk, grób (?), 2 egz.; f – znaleziska o niepewnej lokalizacji. Wg W. Blajera (1984, tabl. 76, tabl. 77 B, tabl. 78 B)

Abb. 4. Karte von Auftreten der Arm-und Beinringe mit Spiralscheiben aus viereckigem oder linsenförmigem Draht:

a – Typus Miechowice: 1. Dratów, Gde. Wilków, Woiv. Lublin, Fundst. 3, Depot 8, Exemple; 2. Gzików (?), Gde. Blaszk, Woiv. Sieradz, Depot (?), 1 Exemplar; 3. Jastrzębie, Gde. Rudnik, Woiv. Katowice, Depot, 2 Exemple; 4. Jemielno, Woiv. Leszno, Depot, 1 Exemplar; 5. Kąkolewo, Gde. Ostrów Wielkopolski, Woiv. Kalisz, Einzelfund, 1 Exemplar; 6. Kościelna Wieś, Gde. Osieć, Woiv. Wrocław, Depot, 2 Exemple; 7. Kowalewo, Gde. Oborniki, Woiv. Poznań, Depot (?), 2 Exemple; 8. Kraski, Gde. Świnie Warckie, Woiv. Konin, Depot, 2 Exemple; 9. Krobów, Gde. Grójec, Woiv. Radom, Depot, 6 Exemple; 10. Kręczyn, Gde. Oleśnica, Woiv. Wrocław, Einzelfund, 1 Exemplar; 11. Kutno-Raszew, Woiv. Płock, Depot, 2 Exemple; 12. Kuźnice, Gde. Choceń, Woiv. Wrocław, Depot, 4 Exemple; 13. Łuszczewo, Gde. Skulsk, Woiv. Konin, Depot (?), 2 Exemple; 14. Maćkówka, Gde. Zarzecze, Woiv. Przemysł, Depot, 2 Exemple; 15. Makowice, Gde. Skoroszyce, Woiv. Opole, Grab, 2 Exemple; 16. Miechowice, Gde. Brześć Kujawski, Woiv. Wrocław, Fundst. 1, Depotfunde (Fund I: 2 Exemple, Fund II: 2 Exemple); 17. Miechowice, Gde. Brześć Kujawski, Woiv. Wrocław, Fundst. 2, Einzelfund, 1 Exemplar; 18. Odolanów, Woiv. Kalisz, Depot, 2 Exemple; 19. Pasieka, Gde. Izbica Kujawska, Woiv. Wrocław, Depot, 2 Exemple; 20. Pawłowice Namysłowskie, Gde. Namysłów, Woiv. Opole, Depot, 2-5 Exemple; 21. Piastów, Gde. Jedlińsk, Woiv. Radom, Depot, 6 Exemple; 22. Praweć, Gde. Aleksandrów Łódzki, Woiv. Łódź, Depot, 2 Exemple; 23. Pruszwice, Gde. Długoleka, Woiv. Wrocław, Depot (?), 2 Exemple; 24. Rawa Mazowiecka, Woiv. Skierniewice, Depot, 2 Exemple; 25. Rzeszów, Depot, 1 Exemplar; 26. Sulejów-Podklasztorze, Woiv. Piotrków Trybunalski, Fundst. 1, Einzelfund, 1 Exemplar; 27. Turowo, Gde. Lubraniec, Woiv. Wrocław, Depot, 2 Exemple; 28. Ułany, Gde. Poddębice, Woiv. Sieradz, Depot, 2 Exemple; 29. Ziębice, Woiv. Wałbrzych, Einzelfund (?), 2 Exemple; 30. Żyrardów, Woiv. Skierniewice, Depot, 4 Exemple; 31. unbekannter Fundort aus Grosspolen, Depot, 3 Exemple; 32-33. unbekannt Fundorte (auf der Karte nicht markiert): Nagórki, Gde. Grabów, Woiv. Konin, Depot, 1 Exemplar (erhaltene Scheibe); 35. unbekannter Fundort aus Kleinpolen oder Podolien, Depot (?), 2 Exemple; 36. unbekannter Fundort aus Litauen, Depot (?), 2 Exemple; 37. unbekannter Fundort aus dem ehemaligen Gouvernement Witebsk, Einzelfund (?), 1 Exemplar; 38. Podoly-Bohušovic, Kr. Opava, Tschechoslowakei, Depot, 5 Exemple; 39. Přestavky, Kr. Přerov, Tschechoslowakei, Depot 2 Exemple; 40. Lovas, sada kotar Vinkovci; 41. Otok, sada kotar Vinkovci; 42. Mandelos, Vojvodina (alle drei letzt genannte Depotfunde aus Jugoslawien sind nicht markiert); b – Typus Błogocice und verwandte Formen: 1. Błogocice, Gde. Radziemice, Woiv. Kraków, Dpot. 5 Exemple; 2. Mękarzowice, Gde. Czarnocin, Woiv. Kielce, Dpot, 2 Exemple; 3. Staszyc, Gde. Złota, Woiv. Kielce, Depot, 3 Exemple; 4. Wójcza, Gde. Pacanów, Woiv. Kielce, Depot, 2 Exemple; 5. Żydów (Wola Żydowska), Gde. Kije, Woiv. Kielce, Depot, 2 Exemple; c – Typus Czerniewice und verwandte Formen: 1. Białawy, Gde. Wińsko, Woiv. Wrocław, Depot, 2 Exemple; 2. Borówek, Gde. Bielawy, Woiv. Skierniewice, Depot, 2 Exemple; 3. Cieszewko, Gde. Drobin, Woiv. Płock, Depot, 2 Exemple; 4. Kaliska, Gde. Wilczyn, Woiv. Konin, Depot, 4 Exemple; 5. Karbowizna, Gde. Rogowo, Woiv. Wrocław, Depot, 2 Exemple; 6. Radom-Karsk, Depot, 2 Exemple; 7. Toruń-Czerniewice, Depot, 2 Exemple; 8. Żłaków Borowy, Gde. Zduny, Woiv. Skierniewice, Depot, 2 Exemple; 9. unbekannter Fundort aus Masowien, Einzelfund (?), 1 Exemplar; d – Typus Szczuczarsz und verwandte Formen: 1. Kosin, Gde. Annapol, Woiv. Tarnobrzeg, Grab, 1 Exemplar; 2. Pawłowice Namysłowskie, Gde. Nymysłów, Woiv. Opole, Depot, 1-4 Exemple; 3. Szczuczarsz, Gde. Człopa, Woiv. Piła, Einzelfund (?), 1 Exemplar; c – Typus Wierzbiczin: 1. Dębina, Gde. Stare Czarnowo, Woiv. Szczecin, Einzelfund, 1 Exemplar; 2. Dobra, Woiv. Szczecin, Depot, 2 Exemple; 3. Lubiana, Gde. Pelczyce, Woiv. Gorzów Wielkopolski, Grab, 2 Exemple; 4. Moldawin, Gde. Radowo Małe, Woiv. Szczecin, Depot, 4 Exemple; 5. Naclaw, Gde. Polanów, Woiv. Koszalin, Depot, 2 Exemple; 6. Podole Małe, Gde. Dębica Kaszubska, Woiv. Słupsk, Fundst. 1, Grab (?), 1-2 Exemple; 7. Stargard, Woiv. Szczecin, Depot (?), 2 Exemple; 8. Storkowo, Gde. Insko, Woiv. Szczecin, Grab (?), 2 Exemple; 9. Trzebiatów-Ostrowice, Woiv. Szczecin, Gräber (Grab I: 2 Exemple, Grab II: 2 Exemple, Grab III: 2 Exemple); 10. Wierzbiczin, Gde. Nowogard, Woiv. Szczecin, Depot, 1 Exemplar; 11. Wolczyń, Gde. Gryfice, Woiv. Szczecin, Einzelfund, 1 Exemplar; 12. Żelewo, Gde. Stare Czarnowo, Woiv. Szczecin, Grab, 2 Exemple; 13-16. unbekannt Fundorte aus Pommern (auf der Karte nicht markiert); 17. Brzeźniak, Gde. Węgorzyno, Woiv. Szczecin, Grab, 1 Exemplar (erhaltenes Fragment der Spiralscheibe); 18. Schwichtenberg, Kr. Demmin, Grab (?), 2 Exemple; 19. Spantekow, Kr. Anklam, Grab, 1 Exemplar; 20. Uckeritz, Kr. Wolgast, Depot, 2 Exemple; 21. Schwennenz, Kr. Pasewalk, Grab (?), 2 Exemple; f – Funde mit unsicherer Ortsbestimmung. Nach. W. Blajer (1984, Taf. 76, Taf. 77 B, Taf. 78 B)

w Meklemburgii i na Wyspach Duńskich. Bardzo bliskie pod względem formy, lecz zupełnie inaczej zdobione (zwłaszcza charakterystyczna jest skośna drabinka na obręczy w miejsce motywów punktowanych i rytych w układzie podłużnych ciągów), są nagolenniki typu memkleburskiego określane też jako typ Lübz (H. Schubart 1972, s. 22-24; W. Blajer 1982, s. 66-72).

Należy nadmienić, że z nieznannej miejscowości na Pomorzu pochodzi okaz zdobiony na taśmowatej obręczy skośną drabinką, a na tarczках grupami nacięć układającymi się w motyw krzyża maltańskiego. Zabytek ten jest reprezentantem typu Burg, występującego w dorzeczu środkowej Łaby w III okresie epoki brązu (W. Blajer 1982, s. 72-73).

Inny okaz z miejscowości nieznannej, przechowywany w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie (A. Gardawski i K. Wesołowski 1956, s. 83 ryc. 21), ma szeroką obręcz z trzema podłużnymi żeberkami. Ze względu na znaczne podobieństwo do form występujących w Hesji i na sąsiednich obszarach (I. Richter 1970, s. 51) wątpliwy jest jego związek z ziemią polskimi.

Interesujący jest fakt, że zasięg typów Miłosław, Czernice, Miechowice, Błogocice, Czerniewice i Wierzbięcín ogranicza się w zasadzie do terenu Polski. Wskazuje to, że ziemie w dorzeczu Odry i Wisły stanowiły w starszym i środkowym okresie epoki brązu (BB – HaA) pewną odrębną prowincję kulturową w stosunku do terenów zakarpaccich, nad-dunajskich i nadłabskich. Pomorze Zachodnie, które w fazach BB – BC było związane z dorzeczem Odry, wykazuje mniej więcej od początku III okresu epoki brązu (faza BD) znaczną odrębność w stosunku do kontynentalnego zaplecza, a przejawia silniejsze powiązania z regionami leżącymi w zachodniej strefie Morza Bałtyckiego. Kontynuowanie lokalnych obyczajów, które można interpretować jako przeżywanie się tradycji mogiłowych w obrębie grupy ostrowickiej, znajduje też potwierdzenie w postaci stosunkowo dużej ilości grobów zawierających naramienniki bądź nagolenniki typów Czernice i Wierzbięcín.

O sposobach wykonywania i noszenia ozdób z tarczками spiralnymi niewiele można powiedzieć przy dzisiejszym stanie badań. Hipotetyczne uwagi na ten temat przedstawione zostały na innych miejscach (W. Blajer 1982, s. 73-76; W. Blajer 1984, s. 73-80; W. Blajer 1985).

W zbiorach Gabinetu Archeologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie znajdowała się przed ponad 60 laty para naramienników z tarczками spiralnymi, pochodząca z miejscowości nieznannej na Litwie. Zabytki te były kilkakrotnie wzmiankowane w literaturze (J. Żurowski 1922, s. 85; J. Kostrzewski 1924, s. 217; B. von Richthofen 1926, s. 90; E. Šturms 1936, s. 70-71, 99; J. Dąbrowski 1968, s. 78, 203; W. Blajer 1984, s. 43), lecz dotychczas nie zostały w pełni opublikowane. Obecnie pozostał tylko jeden okaz, przechowywany w Zbiorach Naukowych Instytutu Archeologii UJ pod numerem „820” z adnotacją: „Litwa. Z daru”. Jest

to naramiennik lewoskrętny (kierunek skręcania zwojów – licząc od zewnątrz do środka tarczki – jest przeciwny niż kierunek ruchu wskazówek zegara). Średnica obręczy wynosi 119×85 mm, średnica czterozwojowych tarczek 51×48 mm i 49×47 mm. Pręt, z którego wykonano naramiennik, jest niezbyt gruby, w obręczy okrągły o średnicy ok. 7 mm, w tarczках czworokątny. Waga 187 g. Ornament obręczy stanowią grupy kresek poprzecznych na przemian z grupami kątów wsuwanych. Zewnętrzne krawędzie zwojów tarczek są karbowane, co daje tzw. ornament „perełkowy”. Zdobienie jest słabo czytelne, co przemawia za pewnym zużyciem naramiennika, podobnie jak głęboki ślad wytarcia na wewnętrznej stronie obręczy, oraz na dolnej (wewnętrznej) stronie zewnętrznych zwojów, w miejscach przeciwnych nasadom tarczek. Koniec drutu w górnej tarczce wydaje się być spłaszczony i urwany. Powierzchnia zabytku jest pokryta ciemnozieloną, szlachetną patyną miejscami startą. Gdziekolwiek są widoczne ślady wżerów patyny złośliwej (ryc. 2).

Naramiennik podobnej formy jest przechowywany w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie. Na metryczce widnieje dawny numer „FK 4699” i nowy „MAK 10 430” oraz adnotacja: „Podole (rosyjskie)”. Najprawdopodobniej zbytek ten nie był dotychczas publikowany⁴. Być może okaz ten jest jednym z pary naramienników pochodzących z miejscowości nieznannej w Małopolsce i przechowywanych przed laty w zbiorach Akademii Umiejętności w Krakowie (J. Żurowski 1922, s. 85; J. Kostrzewski 1924, s. 217; B. von Richthofen 1926, s. 90; B. Kostrzewski 1949, s. 286; W. Blajer 1984, s. 70). Jest to okaz lewoskrętny. Średnica obręczy wynosi ok. 130×102 mm, średnica czterozwojowych tarczek ok. 55×51 mm i ok. 58×55 mm. Waga ok. 270 g. Pręt ma średnicę ok. 8 mm i przekrój okrągły w obręczy, a w tarczках czworokątny. Mocno ryty ornament na obręczy składa się z grup kresek poprzecznych i ukośnych, a na krawędziach zwojów widnieją „perełkowe” grupy nacięć. Słabe ślady zużycia są widoczne na wewnętrznej stronie obręczy i na górnej tarczce (ryc. 1). Patyna jest zmieniona wskutek konserwacji.

Obydwa opisane okazy z krakowskich zbiorów należą do typu Miechowice. Naramiennik z Litwy ma dość bliskie analogie w ornamentyce okazy z Krobowa oraz Pawłowic Namysłowskich (typ Szczuczarz), a nieco dalsze – same grupy kątów wsuwanych – w Dratowie oraz w Toruniu-Czerniewicach (typ Czerniewice) (W. Blajer 1984, tabl. 70: 97 B, tabl. 36: 111, tabl. 25: 77-78, tabl. 44: 137-138). Natomiast zdobienie okazy z Podola jest bardzo podobne, jak w Ułanach, Kuźnicach i Prawęcicach, ale występujący tam motyw na przemian ukośnych grup kresek jest też stosowany jako wyłączny ornament w Dratowie, a także w Borówku (typ Czerniewice)

⁴ Za zwrócenie mi uwagi na omawiany tu naramiennik i uprzejme udostępnienie go do publikacji składam serdeczne podziękowanie mgr Janinie Krauss z Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

(W. Blajer 1984, tabl. 32: 98, tabl. 33: 100, tabl. 71: 103 A-B, tabl. 26: 79-80, tabl. 42: 127-128). Wskazane podobieństwa pozwalają domyślać się pochodzenia obu tych znalezisk z północno-wschodniej strefy występowania typu Miechowice. Datowanie tych tak daleko na wschód wysuniętych importów sugerować można w granicach faz BD – HaA₂.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Wykaz skrótów do tekstu i literatury

- „APolski” — „Archeologia Polski”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź
 Arch. J. Kostrzewskiego — Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Zielonej Górze. Archiwum Profesora Józefa Kostrzewskiego
 Arch. Szczecin — Archiwum Działu Archeologii Muzeum Narodowego w Szczecinie
 Arch. Wrocław — Wojewódzkie Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Wydział Samorządowy Prowincji Śląskiej. 1. Biuro Centralne. Sekcja VII: Muzeum, zabytki, wykopaliska
 „MS” — „Materiały Starożytne”, Warszawa
 „MZP” — „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
 „PArch.” — „Przegląd Archeologiczny”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź
 „SilAnt.” — „Silesia Antiqua”, Wrocław
 „WA” — „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa

Literatura

Bader T.

- 1972 *Apărătorul de brat in Bazinul Carpato-Danubian*, „Satu Mare, Studii și comunicări”, t. 2, s. 85-100.

Blajer W.

- 1982 *Pomorskie naramienniki i nagolenniki z tarczami spiralnymi*, „MZP”, t. 24, 1979, s. 53-83.
 1984 *Die Arm- und Beinbergen in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dział X, t. 2, München.
 1985 *Próba rekonstrukcji sposobu wykonywania brązowych naramienników z tarczami spiralnymi*, „Głogowskie Zeszyty Naukowe”, nr 1, s. 217-235.
 1986 *Dépôts d'objets de bronze d'origine d'outre-Carpathes, trouvés au sud-est de la Pologne*, „Inventaria Archaeologica, Pologne”, fasc. LVI, tabl. 350-352, Warszawa-Łódź.

Blajer W., Szpunar A.

- 1982 *O możliwościach wydzielenia horyzontów skarbów brązowych na obszarze Polski*, „APolski”, t. 26, z. 2, s. 295-320.

Brunn von W.A.

- 1968 *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, „Römisch-Germanische Forschungen”, t. 29, Berlin.

Dąbrowski J.

- 1968 *Zabytki metalowe epoki brązu między dolną Wisłą a Niemnem*, Wrocław.
 1985 *Problem różnicowania kulturowego ziem Polski w starszej epoce brązu*, „PArch.”, t. 33, s. 105-157.

Essen R.

- 1985 *Die Nadeln in Polen II (Mittlere Bronzezeit)*, Prähistorische Bronzefunde, dział XIII, t. 9, München.

Gardawski A. i Wesołowski K.

1956 *Zagadnienia metalurgii kultury trzcinieckiej w świetle „skarbów” brązowych z Dratowa, pow. Pulawy i Rawy Mazowieckiej*, MS, t. 1, s. 59-103.

Gedl M.

1975 *Kultura przedłużycka*, Wrocław.

1980 *Die Dolche und Stabdolche in Polen*, Prähistorische Bronzefunde, dział VI, t. 4, München.

1983 *Die Nadeln in Polen I (Frühe und ältere Bronzezeit)*, Prähistorische Bronzefunde, dział XIII, t. 7, München.

Kersten K.

1958 *Die Funde der älteren Bronzezeit in Pommern*, Hamburg.

Kostrzewski B.

1949 *Rola Odry w pradziejach*, „PArch.”, t. 8, s. 248-299.

Kostrzewski J.

1924 *Z badań nad osadnictwem wczesnej i środkowej epoki brązowej na ziemiach polskich*, „PArch.”, t. 2, r. 1923, z. 2, s. 161-218.

Kostrzewski J., Niesiołowska A.

1949 *Bransolety brązowe z Witoldzina w pow. obornickim*, „PArch.”, t. 8, s. 30-35.

Müller-Karpe H.

1980 *Handbuch der Vorgeschichte*, Vierter Band: Bronzezeit. Dritter Teilband: Tafeln. München.

Pászthory K.

1985 *Der bronzezeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz*, Prähistorische Bronzefunde, dział X, t. 3, München.

Richter I.

1970 *Der Arm- und Beinschmuck der Bronze- und Urnenfelderzeit in Hessen und Rheinhesen*, Prähistorische Bronzefunde, dział X, t. 1, München.

Richthofen von B.

1926 *Die ältere Bronzezeit in Schlesien*, Wrocław.

Sarnowska W.

1971 *Skarb z II okresu epoki brązu z Kondratowic, pow. Strzelin*, „SilAnt.”, t. 13, s. 49-68.

Schubart H.

1972 *Die Funde der älteren Bronzezeit in Mecklenburg*, Neumünster.

Šturms E.

1936 *Die ältere Bronzezeit im Ostbaltikum*, Berlin-Leipzig.

Wojciechowska D.

1984 *Milicz, woj. Wrocław*, „SilAnt.”, t. 26, s. 169-170.

Ziąbka L.

1987 *Cmentarzysko z II okresu brązu w Borku, gm. Godziesze Wielkie (stanowisko I)*. [w:] *Kultura trzciniecka w Polsce (Materiały z Sympozjum)*, Kraków, s. 89-105.

Żurowski J.

1922 *Skarb brązowy z Żydowa*, „WA”, t. 7, s. 78-91.

WOJCIECH BLAJER

EINIGE BEMERKUNGEN
ZUM AUFTRETEN DER ARMRINGE MIT SPIRALSCHEIBEN
AUF DEM POLNISCHEN GEBIET

Zusammenfassung

Der Artikel befaßt sich kurz mit der Typologie, Chronologie und dem Auftretenbereich der bronzenen Armringe mit Spiralscheiben. Diese auffallenden Schmuckgegenstände, sog. Bergen sind in verschiedenen Kulturgruppen der älteren und mittleren Bronzezeit in Mitteleuropa verbreitet.

Die ältesten Formen sind nicht verziert, meistens ausgeführt aus Runddraht, bezeichnet als Wixhausen-Typus. Sie treten schon in den Phasen BA₂ und BA an der oberen Donau und dem Rhein auf. In verschiedenen Gruppen der bronzezeitlichen Hügelgräberkultur und im Karpatenbecken sind sie auch später bekannt. Diesen Typus vertreten die frühesten Objekte aus dem Gebiet Polens, vorhanden sowohl in den Gräbern, als auch Depotfunden von den Phasen BB – BC₂. Als lokale Erzeugnisse der Vorlausitzer Kultur gelten die verzierten Armringe vom Typus Miłosław (Runddraht in Scheiben) und vom Typus Miechowice (viereckiger Draht in Scheiben). Sie sind entsprechend in die Phasen BB₂ – BD und BB₂ – HaA₂ zu datieren. Sie treten fast ausschließlich in Depotfunden auf. Der Typus Miechowice ist mehr nach Osten verbreitet, und einige seine Abarten sind mit der Trzciniec-Kultur zu verbinden. Die Formen mit späteren Zeitbestimmung hängen mit der Lausitzer Kultur zusammen.

In der westpommerschen Gruppe erscheint der Typus Czernice, gekennzeichnet durch größere Zahl der Windungen aus Runddraht in Scheiben. Er tritt in den Gräbern und Depotfunden auf. Man kann diese Form in die Phasen BB₂ – HaA datieren. Auf seiner Basis entwickelte sich der Typus Wierzbiczin, der sich mit anders verziertem bandförmigem Reifen und großer Windungszahl mit rhombischem Querschnitt in Scheiben charakterisiert. Die Schmuckgegenstände vom Typus Wierzbiczin dienen am wahrscheinlichsten als Beinbergen, ähnlich wie die verwandte mecklenburgische Form (Typus Lübz). Die Mehrheit der Funde kommt aus den Gräbern, und sie sind in die III. Periode der Bronzezeit zu datieren.

Es sind noch andere Typen mit Scheiben aus viereckigem Draht zu erwähnen. Der Typus Błogocice, vorhanden in einigen Depotfunden aus West-Kleinpolen (in der Trzciniec-Kultur?) ist besonders massiv. Man kann ihn in die Phase BD datieren. Auch ist der Typus Czerniewice mit bandförmigem Reifen, bekannt aus den Depotfunden in Kujawien und West-Masowien, in die Phasen BD – HaA zu datieren. Eine Seltenheit bilden die verhältnismäßig späten Objekte (HaA₂), ausgeführt im ganzen aus viereckigem Draht, bezeichnet als der Typus Szczuczarsz.

Übersetzt von Anna Bender

Adres Autora:

Mgr Wojciech Blajer

Instytut Archeologii UJ

ul. Gołębia 11, 31-007 Kraków